

nörofelsefe defteri - 2: öznel deneyimler ve bilince dair

ibrahim halid aldemiR · 12 ağustos 2026 · 4 dk okuma

bismillâh. elhamdulillah. vessalâtu vesselâmu alâ rasûlullah (ﷺ).

bir önceki yazıda gerçekliğin mahiyetinden, insan algısından ve fenomenlerin ontolojisinden bahsetmiştik. kısa bir giriş olduğunun farkındayım fakat acelemiz yok. konulara sindirerek ilerlemenin faydalı olacağını düşünüyorum. bu yazıda da inşallah insanın öznel deneyimlerini açıklamaya çalışacağım. ardından da bilinçle içli dışlı olan birtakım kavramları izah ederek yazıyı sonlandıracağım. hayra vesile olmasını temenni ediyorum.

daha evvel işde kokusu fenomeninin nasıl oluştuğunu izah etmiştik. peki işdenin kokusu her birimiz tarafından aynı şekilde mi algılanıyor? yoksa benlikler işin içine girdiğinde algılar farklılaşıyor mu? esasında bu cevaplanması zor bir soru fakat en azından işde kokusunun her bir insanda oluşturacağı hissin (qualia) farklı olacağı konusunda hemfikir olabiliriz diye düşünüyorum. algılarımızın farklılaşmasını sağlayan bu özneye benlik, fenomenlerin hissedilmesi sonucunda oluşan duruma ise deneyim (experience) diyoruz. yani deneyim esasında bir fenomenin insan zihninde nasıl hissedildiğinden başka bir şey değil. bu his ise qualia, hafıza, duygular gibi benliğe has durumları kapsayan bütüncül bir anda oluşuyor.

ıstılâhi olarak qualia, bir şeyi deneyimlemenin nasıl olduğuna (what it is like) dair biricik hissin adıdır. bilinçli bir yaşantının yahut algının onu yaşayan özneye (benliğe) nasıl hissettirdiğine dair niteliksel bir durumdur. qualianın temelde üç özelliği barındırdığını söyleyebiliriz. birincisi ifade edilemezliktir (ineffability). qualia, konuşarak yani dil aracılığıyla bir başkasına tam olarak aktarılamaz. hayatında hiç renk görmemiş renk körü birine mavinin tam olarak nasıl görüldüğünü, maviyi görmenin nasıl hissettirdiğini anlatamazsınız. qualia yalnızca yaşanılarak bilinebilir. ikinci özellik özneliktir (birinci tekil şahıs ontolojisi / subjektivite). fiziksel nesnelerin birincil nitelikleri herkes tarafından aynı şekilde algılanır, üçüncü tekil şahıs ontolojisine sahiptirler. qualia ise tamamıyla birinci şahsa aittir. herkes qualia'yı farklı algılar. işde kokusunun bende hissettirdiğiyle sizde hissettirdiğinin hem fenomenolojik (phenomenon) hem de deneyimsel (experience) olarak aynı olup olmadığını bilemeyiz. qualianın son özelliği ise içkinliktir (intrinsic nature). yani qualia; başka şeylerle olan ilişkisiyle değil, sadece kendinin ne olduğuyla tanımlanır. kırmızılık, sadece kırmızılık hissi olduğu için öyledir.

qualinin varlığını birtakım düşünce deneyleri ile ispatlayabiliriz. bunlardan ilki mary'nin odası deneyidir. mary hayatı boyunca hiç renk görmemiş, yalnızca siyah beyaz bir odada büyümüş bir nörobilimcidir

fakat renklerin ve görmenin tüm fiziksel, nörolojik ıstılahlarını bilmektedir. görme olayında anlattığımız fotonları, ışığın yansımalarını, gözde koni hücrelerince algılanmasını, ışığın oksipital lobda işlenmesini eksiksiz öğrenmiştir. yani renk görmeye dair öğrenilebilecek tüm fiziksel gerçeklere sahiptir. peki bir gün odasının kapısı açılrsa ve mary dışarıdaki rengarenk yeryüzünü temaşa etse renklere dair yeni bir şey öğrenmiş olur mu? cevabımız evet gibi görünüyor. mary, o anda renkleri görmenin “nasıl bir şey olduğunu” öğrenmiştir. yani qualiayı...

ikinci deney ise david chalmers'ın meşhur “zombi beyin”idir (felsefi zombiler / philosophical zombies). felsefi zombi; sizle birebir aynı olan bir kopyanızdır. sizinle aynı şekilde konuşur, acıya aynı şekilde tepki verir, beynindeki duyu merkezleri aynı şekilde çalışır. fakat bir farkla: iç dünyaya -bu iç dünyaya atıf, ruha mıdır? bunu sonrasında konuşacağız inşallah.- sahip değildir. koluna bir darbe aldığında o ağrıyı "hisseden" bir bilinci yoktur. yani qualiayı algılayamaz. bu zombiler yalnızca fiziksel bir makinedir. chalmers'ın iddia ettiği şudur: eğer dünyada fiziksel olarak bizimle tıpatıp aynı ama qualiaya sahip olmayan bir canlıyı tahayyül edebiliyorsak o halde qualia fiziksel olanın ötesinde, ekstra, metafizik bir fenomendir. chalmers, qualinanın varlığını zor problem olarak tanımlar. nasıl olur da nöronlar arasında iletişimi sağlayan o şuursuz elektrik akımı iğde kokusu hissine (qualia) dönüşebilir. ona göre beynin nörolojik olarak nasıl işlediğini, uyku döngüsünün beyin tarafından nasıl yönetildiğini açıklamak ise kolay problemlerdir. çünkü zamanla fiziksel zeminde açıklanabilir görünmektedirler.

şimdi zihin felsefesiyle alakalı birkaç temel tanım yapıp yazıyı hitama erdirelim. ilk olarak başlamamız gereken kavram zihin (akıl, mind). en kaba haliyle zihin; tüm bilişsel, duyuşsal ve iradî fiilleri kapsayan varlıktır. bahsi geçen fiillerin tamamının çatısını oluşturur. bu çatı altında; bilinç, bilinçdışı, bilinçaltı ve benlik yer alır.

insanın hayvan-ı nâtık olma bakımından diğer canlılardan ayrıldığını biliyoruz. bu nâtık olma vasfı çoğu zaman konuşabilme yeteneği olarak izah edilse de esasında düşünebilme becerisini daha çok karşılar diye düşünüyorum. düşünebilmenin en temel gereksinimi ise şüphesiz bilince sahip olmaktır. bilinç (consciousness) ise basitçe insanın farkındalığıdır. hem fenomenlerden hem de duygu ve düşüncelerden haberdar olmasıdır. insanın bilincini beynine borçlu olduğu kadim tıp mükteşebatından beri bilinmektedir. bilince beyindeki birtakım nörolojik aktiviteler eşlik eder. işte bu nörolojik aktiviteler bilinçdışı (unconscious) kavramıyla ifade edilir. farkındalık anlarında (bilinçli durumlarda), beyinde eş zamanlı olarak gerçekleşen otonom nörolojik süreçler bilinçdışının kapsamındadır. yani bilinçdışı arka planda çalışan biyolojik sistemin kendisidir. bunun yanında henüz bilinç düzeyine erişememiş fakat çeşitli etkilerle erişme potansiyeline sahip eşikte bekleyen birtakım zihin ürünleri de bulunmaktadır. bunlara bilinçaltı (subconscious) denir. verebileceğimiz en güzel örnekler bisiklet sürmek gibi refleks haline gelmiş motor becerilerdir. üzerine emek harcandığında bisikletin nasıl sürüldüğü o an bisiklet sürerken de düşünülebilir, bilinç düzeyine çıkarılabilir. fakat rutinde bilinçli olmaksızın kol ve bacaklarımızı kullanarak bisiklet süreriz. ayrıca bilinçdışının yani nörolojik faaliyetlerin bilinçaltı süreçlere de eşlik ettiğini belirtmek

gerekir, bu olaylar çoğunlukla omurilik düzeyinde gerçekleşir. bahsi geçen zihinsel olayları deneyimleyen özne ise benlik (self) olarak tanımlanır. haricen zihin felsefesi müktesebatında; aslında benliğin var olmadığına, bir yanılsamadan ibaret olduğuna dair iddialar da bulunmaktadır. fakat kanaatimce bu doğru değil. ilerleyen yazılarda şüphe eden benlik kavramı üzerinden bu konuda da konuşuruz inşallah.

bu yazıda yaptığımız temel tanımları kuvvetlice öğrenmemiz gerekiyor çünkü konunun detayına indikçe bu kavramların kullanılma sıklığı artacak. haliyle her defasında yeniden tanımlamayacağız. bilhassa en sonda zihin çatısı altında verdiğimiz kavramlar zor problem tartışmalarına daldığımızda oldukça önem kazanacak. bir sonraki yazıda bilinç probleminin detaylı izahını yapmaya çalışacağım. hem farklı filozofların konuya katkılarını hem de güncel olarak tam olarak neyi tartıştığımızı anlamaya çalışacağım. duanızı eksik etmeyin. vesselam.